

Bir kültür muhiti olarak "meclis"

OSMANLI SOHBET MECLİSLERİ
ÜZERİNE BİR GÜNLÜK TOPLANTI

Halil İnalcık
Nurhan Atasoy
Baha Tanman
Cemal Aksu
Lale Uluç
Zeynep Tarım
Ekrem İşın
Mehmet Kalpaklı
Ersu Pekin
Şeyma Güngör

Pera Müzesi
4 Mart 2013
10:30 – 19:00

İSTANBUL
ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

“Meclis”e dair bir “meclis” oluşturmak ve yeniden konuşmak fikri Mehmet Kalpaklı ile bir sohbetimiz esnasında ortaya çıktı. Toplantının ayrıntılarını konuşmak çalışmakta olduğumuz konuya dair bizi yeniden heyecanlandırdı. Meclis üzerine de çalışan Ersu Pekin’in önerileri ve basılacak programı tasarlaması meclise sunulan başka bir ikram oldu. Baha Tanman fikir ve çalışmalarımızı sunacağımız mekâna dair destek oldu. Gönül Paçacı OMAR’ın müzik topluluğunun meclise güzel bir ses katmasını sağladı. Özalp Birol Pera Müzesi’ni ve toplantının yürümesi için vakfın kapılarını cömertlikle açtı. Herkese ve ayrıca Suna ve İnan Kıraç Vakfı’na meclise mekân açtıkları için teşekkür ederim.

Zeynep Tarım

Bir kültür muhiti olarak “meclis”

Meclisler Osmanlılar, Safaviler ve Timurlular gibi Batı Asya medeniyet bölgesine mensup toplumlarda sanat, edebiyat, şiir veya bilimsel konuların konuşulduğu özel toplantılardır. Entelektüel düşünce hareketliliğini yansıtan aynalar olarak “meclis”ler özellikleriyle asırlara göre değişebilen, bir toplumun dünyaya bakış açısını yansıtan, keyif alarak geçirilen ve genellikle önceden kurgulanmış bir süreç ve etkinliktir. Yüzyıllar boyunca sanat, müzik veya şiir için toplanan tüm meclislerde birikim serbest bir sohbet etrafında dönerdi.

Bu toplantı, sohbetin yazılı ve yazılı olmayan adabı, meclisin çeşitleri, katılımcıları, mekânı, zamanı, özellikleri ve konuları üzerinde düşünmeyi hedeflemektedir.

Şehzade Selim'in Kütahya'daki sarayında topladığı meclislerden biri. İki sayfaya yayılan resmin sağ parçasında meclise katılanlar adları yazılarak belirtilmiş. Üstte mutribin arkasında, Peçuyi'nin "bezle-gü", "şirin-kâr" diye tanımladığı Nigari; kartuşta "Nigâri bende-i Sultân Selim Hân" yazılı. Meclise katılanların adları yanlarına yazılmış: soldan sağa sırayla "Cenâb Pâşâ bendenüz", "Kurd Beg", "Gülâbi Beg", "Turâk bendenüz". Turak diye adlandırılan kişi, Evliya Çelebi'nin söz ettiği bugüne ulaşmamış *Saznâme*'nin yazarı olan Nihani Çelebi'dir.

Prens Sadrüddin Ağa Han koleksiyonu (Cenevre), TM5 (soldaki parça) ve Los Angeles County Museum of Art, M.85.237.20 (sağdaki parça). İki ayrı koleksiyonda korunan karşılıklı sayfalara yayılmış bu iki resim Topkapı Sarayı Müzesi'nde açılmış olan *Padişahın Portresi* sergisinde bir araya getirildi ve Gülru Necipoğlu tarafından yayımlandı. Bkz. *Padişahın Portresi "Tesavir-i Âl-i Osman"* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000), 226-227.

SABAH OTURUMU Oturum başkanı Nurhan Atasoy

- 10:30-11:00 Halil İnalçık, *Açılış konuşması*
11:00-11:30 Cemal Aksu, *Hüseyin Baykara ve Nevai'nin meclisleri*
11:30-12:00 çay kahve
12:00-12:30 Lale Uluç, *Timurlularda ve Safavilerde meclis anlayışı*

ara

ÖĞLEDEN SONRA OTURUMU Oturum başkanı Baha Tanman

- 14:00-14:30 Zeynep Tarım, *Osmanlı padişah meclislerinde usul ve erkân*
14:30-15:00 Ekrem Işın, *Bir kültürel aktarım yöntemi olarak sohbet*
15:00-15:30 çay kahve
15:30-16:00 Mehmet Kalpaklı, *Osmanlı'da şiirin mekânı olarak meclis*
16:00-16:30 Ersu Pekin, *Meclisin levazımatı müzik-müziğin mekânı meclis*
16:30-17:00 çay kahve
17:00-17:30 Şeyma Güngör, *Meddah hikayelerine göre İstanbul'da sohbet meclisleri*
17:30-18:00 Değerlendirme
Müzakereciler, *Sohbet adabı ve ritüelleri*

18:00-18:30 Dinleti

18:30-19:00 Kokteyl

Rauf Yektâ, *Esâtîz-i Elhân, Üçüncü cüz: Dede Efendi* (İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1341 [1925]), 135-139.

Rauf Yekta Bey anlatıyor

[Sultan II. Mahmud'un isteği üzerine Dede Efendi'nin musahib olarak saraya gelmesiyle rahatsızlık duyan] Şakir Ağa, bir vesile bulup Dede'yi Mahmud-ı Sani'nin huzurunda mahcup etmeyi çok arzu edermiş; bu maksatla arız ve amîk [enine boyuna] düşündükten sonra zihninde bir plan tertib etmiştir ki o plan da yeni bir makam-ı musiki icadıyla o makamdan kendisinin besteleyeceği eserleri vehleten [ansızın] padişahın huzurunda okumak ve bu eserleri okurken Dede'yi sükuta mecbur etmekten ibaretmiş!..

Elhanşinaslarca malumdur ki musikimizde mine'l-kadim [eskiden beri] evc namıyla bir makam mevcuttur. Şakir Ağa, parlak tabiat-ı musikiyesinin yardımıyla evc faslında taksim ederken bir takım lahni tezyinat ilavesiyle bu makamı daha ruhnevaz bir tarza ifrağ edermiş; bu tezyinat sayesinde makamın başka bir renk aldığını gören Şakir Ağa yeni bir makam icadına muvaffak olduğunu zannetmiş ve ferahnak tesmiye ettiği bu makamla Dede Efendi'ye karşı musiki sahasında bir galebe kazanmayı zihnine koymuştu.

Eski musikişinaslarımızda garip bir zihniyet vardı: ekabir huzurunda fasıl yapılırken mesela hanendelerden biri eslafın eserlerinden -ve hatta bazı kere bizzat kendi bestelerinden- bir parça okumaya başlayıp da o eseri bilmeyen arkadaşlarını zımnem sükuta davet ederse, bu hal o zat için iftilharı, refikleri için de mahcubiyeti badi [neden] addolonurdu! Şakir Ağa işte bu manasız zihniyetle malul, biraz da hodpesend [kendini beğenen] bir zat olduğundan Dede'nin haberi olmadan ferahnaktan bir fasıl besteleyerek münasip bir zamanda Mahmud-ı Sani'nin huzurunda okumayı ve eserlerini okurken sükuta mecbur kalacak rakibini bu suretle padişahın huzurunda mahcup etmeyi pek ziyade arzu ediyordu.

Bu arzusunu kuvveden fiile çıkarmak için kendisine refakat edecek sazanelere de de muhtac olan Şakir Ağa, tanburi meşhur Zeki Mehmed Ağa'ya tasavvuratından bahsederek yeni makamdan bir peşrev, Kemani Ali Ağa'dan da bir saz semaisi istedi. Mamafih ferahnak makamına dair kimseye bir şey söylenmiyor, yapılan eserler de gizli tutuluyordu.

Şakir Ağa yeni faslın birinci murabbâ'ıyla yürük semaisini çoktan hazırlamış ve bunlara zamimeten [ek olarak]

*Ey şâh-ı melek-hû kadd-i bâlâ-yı ferahnâk
Vehinde muharrer senin imzâ-yı ferahnâk
Teşrif-i kudûmün şeref-efzâ-yı ferahnâk
Cennet gibidir işte bu nev cây-ı ferahnâk*

güfteli ve cidden sanatlı bir şarkı bestelemişti. Bir müddet sonra peşrevle saz semaisi de yapılmış ve bunları o tarihte huzur-ı hümayun fasıllarında neyzenlik vazifesini ifa eden Mustafa Efendi [Kadıasker] dahi temeşşük etmiş olduğundan bir keman, bir ney, bir de tanburdan mürekkep olan bu takım efradı Şakir Ağa'yla beraber Enderun'un ağıyardan hâlî [gözden uzak] bir köşesine ara sıra çekilirler, yeni faslın itinaıyla sazlı sözlü provalarını yaparlardı.

Halbu ki ferahnak faslından kimsenin haberdar olmaması hakkındaki bütün ihtimamata rağmen Dede Efendi nasılsa Şakir Ağa'nın bu hazırlığını duymuştu; hatta bir gün tesadüfen Enderun koşullarından birinin önünden geçerken içeride hafif sesle ferahnak okunduğunu işiterek durmuş, dinlemiş ve yeni makamın seyr ü reftarı [yolu ve akışı] neden ibaret olduğunu anlamıştı.

Bunun üzerine Dede Efendi dahi derhal aynı makamdan zencir ikâ'ında bir murabbâ'yla bir de ağır semai bestelemiş ve güzide şakirdleri olan serhengandan [seçkin öğrencileri olan saray çavuşlarından] İsmail ve Ahmed ağalara meşk etmiştir. Şakir Ağa ise ferahnaktan

*Sâkî be-nûr-ı bâde ber-efrûz câm-ı mâ
Mutrib be-gû ki kâr-ı cihân şüd be-kâm-ı mâ*

güfteli büyük bir kâr bestelemeye başlamış ve ancak zeminini ikmal edebilmişti. Faslın ikinci murabbâ'ıyla ağır semaisi de henüz hazır değildi.

O esnada bir gün Mahmud-ı Sani Enderun saz takımını istemiş ve irade-i seniye, çoktan beri dinlenilmeyen makamlardan birinin icrası merkezinde sadır olmuştu. Dede Efendi bu fırsattan bi'l-istifade:

“Müezzinbaşı kulunuz ferahnak namıyla yeni bir makam icat etmiş; ferman buyurulursa okuyacak...”

demesiyle biçare Şakir Ağa fena halde şaşalayıp:

“Henüz faslı tamam olmadı; yeni başladığım kârı da yarıdadır.

İkinci murabbâ'yla ağır semaisi ise bestelenmedi. İnşallah tamam olsun da...”

gibi sözlerle Dede'nin bu yaman muzipliğini geçiştirmeye çalışır. Lakin padişah ferahnakın nasıl bir makam olduğunu anlamaya merak ettiğinden bestelenmiş olanlarını dinlemek ister. Ber-mucib-i irade hemen Zeki Mehmed Ağa'nın tanburla bir taksimini müteakip o güzel peşrev çalınır; arkasından Şakir Ağa fevkalade latif ve tiz sesiyle –aynı ikâ' ve makamda- hemen de gayr-ı kabil-i tanzir [benzerinin yapılması olanaksız] bir sanat abidesi olan

*Meyl eder bu hüsn ile kim görse ey gülfem seni
Taze sünbülzâre döndürmüş siyeh perçem seni
Bî-bedel bir hüsne mâlikisin ki ey kâşî hilâl
Birbirine gösterir çün mâh-ı nev âlem seni*

murabbâ'nı okur. Dede ve rüfekası dinlerler. Bu eser biter bitmez, Şakir Ağa ferahnak şarkısını okuyacağı sırada Dede Efendi, bâlâda isimleri geçen Dellalzade İsmail ve Çilingirzade Ahmed ağalarla beraber ferahnak makamında bestelediği zencir ikâ'ındaki

*Figân eder yine bülbül bahâr görmüştür
Benim gibi o da bir gül-izâr görmüştür*

ikinci murabbâ'nı okumaya başlamaya başlamaz mı? Bu defa sükut nöbeti Şakir Ağa'ya gelir; sazlar da peyrevlikle iktifa ederler.

Şakir Ağa neye uğradığını anlar. Mamafih düştüğü müşkil mevkiden bir an evvel kurtulmak için murabbâ'nın neticesine intizar ederse [sonunu beklerse] de bu ümidi de boşa çıkar; çünkü murabbâ'dan sonra Dede ile refikleri derhal

*Dil-i biçâreyi mecrûh eden tîg-i nigâhındır
Beni sevdâlara düş eyleyen zülf-i siyâhındır*

ağır semaisine başlarlar. Şakir Ağa ikinci murabbâ'nın bilhassa terenümülerinde zeminle meyân arasında Dede'nin şed yolunda göstermeye muvaffak olduğu tenazur-ı na gamatla ağır semaideki belagat-ı ifade karşısında mebhut [şaşkın] kalır.

Ağır semaiden sonra Dede Efendi Şakir Ağa'ya manidar bir suretle bakarak:

“Buyrun, sıra size geldi!”

der; Şakir Ağa da salifü'z-zıkr [yukarıda adı geçen] şarkısıyla cidden şuh ve raksan bir tarzda bestelediği

*Bir dilbere dil düştü ki mahbûb-ı dilimdir
Reftârı güzel kâmeti 'ar'ar-bedelindir*

yürük semaisini okur ve arkasından da Kemani Ali Ağa'nın saz semaisi çalınarak fasla hitam verilir.

Gavamız-ı musikiye [müziğin sırlarına] bihakkın vâkîf ve bizzat elhanşın olan Mahmud-ı Sani bi't-tabii huzurunda vukua gelen bu musiki mübarezesini [kavgasını] en ince teferruatını bile nazar-ı dikkatten kaçırılmamak üzere takip etmişti. Şakir Ağa'nın eserleri gayr-ı kabili inkar surette rengin ve dilnişin olmakla beraber Dede'ninkiler sanat ve aynı zamanda letafet ve belagat itibariyle onlara tefevvuk ediyordu [üstün geliyordu].

Faşlın hitamında padişah bu husustaki fikrini açıkça –ve daha doğrusu biraz na-beca [uygunsuz] bir tabir kullanarak- izhardan çekinmemiş ve müezzinbaşya hitaben:

“Şakir, Şakir! Dede musikide bir canavardır; sen onunla güreşemezsin!”

demiştir. Bu söz gerçi Dede'nin musikideki kemal-i kudretini temsil için söylenilmiş ise de tarz-ı temsil herhalde dostane olduğundan Dede Efendi padişahın bu takdir-amız sözlerinden bilakis gayet müteessir olmuştu; Dede'ye yetişip görüşenlerden menkul olduğu üzere müşarünileyh, Mahmud-ı Sani'nin huzurundan çıkınca bir köşeye çekilip ağlamış ve “Padişah beni benzetecek başka bir şey bulamadı mı?” diye mahrem-i ehibbasına bess-i şekva [yakın dostlarına şikayet] etmiştir.

(1247 sonları / Mayıs 1832)

İstanbul Üniversitesi Osmanlı Dönemi Müziği Uygulama ve Araştırma Merkezi (OMAR) Türk Müziği İcra Heyeti sanatçılarından bir grup

Hanendeler

Hamdi Demircioğlu (daire)

Tahir Doğru

Sami Dural

Harun Korkmaz

Rıdvan Aydın

Sazendeler

Fatih Ovalı (tanbur)

Bilen Işıktaş (ud)

Nağme Yarkın (kemençe)

Seda Tüfekçioğlu (kanun)

Ali Osman Erdoğdular (ney)

Ferahnak makamı

Zeki Mehmed Ağa

Peşrev, zencir

Şakir Ağa

Birinci beste, ağır çenber

“Meyl eder bu hüsn ile kim görse ey gül-fem seni”

Dede Efendi

Ağır semai, aksak semai, yürük semai

“Dil-i biçâreyi mecrûh eden tîg-i nigâhındır”

Şakir Ağa

Şarkı, ağır aksak semai

“Ey şâh-ı melek-hû kadd-i bâlâ-yı ferahnâk”

Dede Efendi

Şarkı, düyek

“Beğendim seni efendim geçmem aslâ ben”

Şakir Ağa

Yürük semai, yürük semai

“Bir dilbere dil düştü ki mahbûb-ı dilimdir”

Kemani Ali Ağa

Saz semaisi, aksak semai, yürük semai

(Bütün eserler 1832 yılında, mayıs ayından önce bestelenmiştir.)

SUNAVE İNAN
KIRAÇ VAKFI